

OBORNI TERÉZ

A JAGELLÓ-SAS ÁRNYÉKÁBAN

SZAPOLYAIK ÉS JAGELLÓK A 16. SZÁZADBAN

A Szapolyai család és a Jagellók kapcsolata már a 16. század elején meglehetősen szorosra vált, és még inkább erősödött, amikor 1512-ben Jagelló I. (Öreg) Zsigmond lengyel király feleségül vette Szapolyai János húgát, Borbálát. Ő ugyan hároméves házasság után, 1515-ben meghalt, de a frigy megalapozta a későbbi szövetségi, bár nem mindig kiegyensúlyozott viszonyt a két dinasztia között. A Szapolyaiak lengyel irányultságát még korábban datálhatjuk: a család hírnevét és tekintélyét a 15. század végén öregbítő István nádor felesége, Hedvig tescheni hercegnő a lengyel Piast-uralkodóház rokoni körébe tartozott. A kedvező kapcsolatokat tovább erősítették a mohácsi csatát követő évtizedek eseményei, amelyek során a Jagelló-dinasztia tagjai – előbb I. Zsigmond, majd fia, II. Zsigmond Ágost – rangjukat és befolyásukat felhasználva segítették János király özvegyét és fiát abban, hogy valamennyire megvegyék lábukat az európai uralkodóházak között.

Amikor 1526 őszen kiderült, hogy Szapolyai János pályázik a magyar trónra, „Öreg” Zsigmond nagylelkű gesztust téve lemondott trónigényéről, sőt – a Habsburgokkal megkötött szövetségi és trónutódlási szerződés (1515) ellenére – a kezdetektől ő volt az egyik legfőbb támogatója János uralmának. Ehhez a kedvező, lengyel részről támogató viszonyhoz kétségkívül hozzájárult, hogy János király a lengyel uralkodó fiát, Zsigmond Ágostot jelölje ki lehetséges utódjának. Már csak ezért sem meglepő, hogy a következő években János diplomáciája a lengyel udvarral ápolta a legintenzívebb kapcsolatokat.

SZÍVÉLYES KAPCSOLATOK 1526–1541

Az újabb kutatások tovább erősítették azt az ismert tényt, hogy Zsigmondnak az 1520–1530-as években döntő befolyása volt a Szapolyai I. János és Habsburg I. Ferdinánd között zajló békétárgyalásokra. A lengyel követek ez idő tájt egyfajta mediátori szerepet játszottak a két magyar király közötti konfliktusban, szmos értekezletet, fegyverszüneti tárgyalást szerveztek és bonyolítottak le egészen 1538-ig, a váradi béke megkötéséig.

„Öreg” Zsigmondtól követi utasítások, mindkét magyar királyhoz írott levelek, feljegyzések maradtak fenn, főként az *Acta Tomicianae* és a *Libri Legationum* iratsorozatokban, amelyek a lengyel királyi kancellárián készültek. Ezekből a dokumentumokból világosan kiderül, hogy Zsigmond a tárgyalássorozat alatt mindvégig a keresztény felek közötti megegyezést, a *Respublica Christiana* egyetértésének fenntartását, a háborúskodás helyett a keresztény egységet és összefogást támogatta.

A tárgyalások az 1530-as években több helyszínen, Poznańban, Visegrádon és Pozsony környékén, a Duna menti kisebb várakban folytak. Zsigmond a Habsburgokkal szemben óvatos, de semmiképp sem ellenséges politikát folytatott, hiszen a Habsburg-dinasztia is a Jagellók szövetségésének számított, kivált az 1515. évi – és számos, ezt megelőző – dinasztikus megállapodás értelmében. Mégis, a Jagelló uralkodói pár elsősorban I. János magyar királyságának erősítésén fáradozott, amit vitathatatlanul bizonyít az a tény, hogy 1539-ben Izabella nevű

leányukat feleségül adták Jánoshoz. A korabeli lengyel és magyar politikai vezetők közül Jan Tarnowski, a krakkói vár castellanusa és János első tanácsosa, Fráter György pálos szerzetes nevéhez kötjük azt az ötletet, hogy Szapolyai vegye feleségül Izabellát, és ezzel a dinasztikus házasságkötéssel erősítse meg királyi pozícióját. A hosszas, három évig tartó előkészület után, 1539-ben Budán került sor a házasságkötésre.

A Szapolyai-párti politikusok nem várták, hogy 52 esztendő uruk megnősül, és még inkább meglepődtek, hogy a királyi párnak egy év múlva fia született, akit apja és nagyapja után János Zsigmondnak kereszteltek. János király ugyan két héttel fia születése után meghalt, de halálos ágyán végrendelezve meghagyta híveinek, hogy a királyságot – amelyet korábban, a váradi megegyezésben halála esetére Habsburg Ferdinándnak ígért – mindenképpen őrizzék meg fia számára. Ennek ellenére János halála a még éppen formálódó Szapolyai-dinasztia gyors végét is jelenthette volna, ha nincs a háttérben a Jagelló-kapcsolat.

S hogy ez a Jagelló-kapcsolat mit is jelentett, arra választ kapunk a Szapolyai-párt vezető politikusai, Petrovics Péter és Fráter György által közvetlenül János halála után, 1540. július 23-án Zsigmond királynak írott levélből. János hívei kijelentették: el vannak szánva arra, hogy a Szapolyai herceg országát a törökökkel és a németekkel szemben is megvédjék, és ehhez kéri a lengyel király támogatását. Kéri továbbá, hogy a lengyel király azonnal küldjön a Portára követet, aki a magyar urak küldöttével tanácskozva a királyné és a gyermek érdekeinek védelmében tevékenykedhet. Kijelentették, hogy Zsigmond király tanácsai és a vele való egyeztetés nélkül nem döntenek semmilyen, Izabellát és országrészét érintő komolyabb ügyben.

A diplomáciai-politikai kapcsolatok a következő években a két udvar között minden korábbinál erősebbé váltak. Zsigmond király – a leánya és unokája iránti felelősségérzettől vezérelve, de a térségben meglévő befolyásának megtartása végett is – magáénak érezte Izabella ügyét. A zavaros időszakban a lengyel diplomaták, követek sora tevékenykedett mind az özvegy királyné mellett, mind pedig Ferdinánd bécsi udvarában azzal a céllal, hogy a Magyar Királyság fölötti uralomról megegyezést hozzanak létre a

Habsburgok és a Szapolyai–Jagelló oldal között.

1540 novemberében a Ferdinánd udvarában tartózkodó Andrzej Czarnkowski lengyel követ arra kérte Zsigmond királyt, figyelmeztesse Izabellát, hogy mielőbb adja át békésen az országot és Budát Ferdinándnak, mert ha nem így történik, annak súlyos következményei lesznek. 1541 nyarán Andrzej Górká portai lengyel követ viszont királyának írott levelében épp ellenkezőleg, azt a véleményét fejezte ki, hogy Zsigmond mindenképpen lépjen fel Izabella érdekében, tárgyaljon V. Károly császárral és Ferdinánddal, és mielőbb egyezzenek meg – oly módon, hogy a keleti országrész Izabella birtokában maradjon –, mert a szultán hamarosan beavatkozik a Magyarország fölötti uralomért folyó harcba.

IZABELLA URALMÁNAK ELSŐ SZAKASZA 1541–1551

Gyökeresen megváltozott a helyzet, amikor 1541. augusztus végén Szulejmán szultán elfoglalta Budát, és Izabella királynénak az uralkodásra Erdélyt és a Magyar Királyság keleti vármegyéit adta. Ez idő tájt Izabella mellett lengyel személyi titkára, az 1539-től folyamatosan szolgálatában álló Pjotr Porębski tartózkodott, aki ezekben az években gyakori levélváltásban állt a lengyel királyi párral, rendszeresen értesítette őket leányukról, hogylétéről és mindenkor helyzetéről. Az 1541 és 1551 közötti időszakban Izabella is folyamatosan levelezett szüleivel, vagy ha azok Vilniusban tartózkodtak, a közelebb eső krakkói udvari tisztségviselőkkel, akik tanácsokkal látták el országrésze aktuális ügyeivel kapcsolatban.

A királyné fiatal, tapasztalatlan s az ország kormányzására egyelőre kevésbé alkalmas volt, de mögötte állt apja, a Jagelló-dinasztia európai tekintélye és Lengyelország politikai súlya, ami hatalmi pozícióját az országon belül is erősítette. A másik legitimációs erőt az jelentette, hogy János király özvegye megkoronázott magyar királyné is volt, a Szapolyai-pártiaknak reményt adó utód, II. János választott magyar király édesanyja és a szultán által is kijelölt egyik gyámja.

Az első néhány esztendőben a királyné maga sem tudta, hogy Erdélyben maradjon-e, vagy feladva a maga

és fia királyi hatalmát, hazamenjen Krakkóba. Bár ekkoriban neki magának meglehetősen korlátozott lehetősége volt arra, hogy eldöntse, mit tegyen, a döntéseket ugyanis a magyar vezérpolitikusok a lengyel királyi udvarral együttesen hozták meg helyette. A bizonytalanságot nem enyhítette, hogy Izabella szüleinek kezdetben nem volt kialakult és következetesen képviselt álláspontja leányuk és unokájuk további uralkodásáról. A negyvenes évek elején inkább azt pártolták, hogy Izabella távozzon Erdélyből, és egyezzen meg Ferdinánddal. Az évtized második felében viszont már inkább azt támogatták, hogy Izabella tartsa meg maga és gyermeke királyságát, ám valahogy úgy, hogy a Habs-

burgokkal se mérgesedjen el a Jagellódinasztia viszonya.

Zsigmond király 1541 őszén még azt tanácsolta leányának, hogy igyekezzen betartani a férje és Ferdinánd közti váradi szerződést, és költözzön Kassára. Kassa királyi székhellyé alakítását azonban a Porta nem engedte volna, s amikor Andrzej Górka a lengyel király követeként Szulejmánnál járva szóba hozta a kérdést, a szultán kijelentette, hogy Erdélyt adta a királynénak és fiának, ne akarjon hát Kassán lakni, különben fiát Konstantinápolyba viteti.

A királyné ügyeiben járatos lengyel politikusok – köztük Piotr Gamrat gneznói érsek, Piotr Kmitha krakkói palatinus és Severin Boner – 1541-ben közös levelet írtak a királynak a leánnyal kapcsolatos sürgető teendőkről. Azon az állásponton voltak, hogy Izabella pozícióját mindenképp meg kell őrizni országában. Arra kérték Zsigmond királyt, küldjön követeket a Portára és a francia királyhoz, s Szulejmánt együttesen vegyék rá, hogy Budát adja vissza Izabella birtokába. Ezt Izabella követével, Verancsics Antal királynéi titkárral folytatott megbeszélések alap-

ján javasolták, álláspontjukat nyilvánvalóan összehangolva a Szapolyai-párti magyar főurakéval. Arra is kérték a lengyel királyt, hogy készüljön fel unokája és leánya érdekeinek diplomáciai úton, sőt ha szükséges, akár katonai erővel történő támogatására is.

A szoros kapcsolat Izabella és a krakkói udvar meghatározó személyiségei között a negyvenes években mindvégig fennmaradt. A Konstantinápolyból hazafelé igyekvő lengyel követek szinte mindegyike útba ejtette Izabella tartózkodási helyét, Lippát, illetve a későbbiekben Gyalut vagy Gyulafehérvárt, és rendszeresen beszámoltak neki a Portán történekről, már csak azért is, mert a legtöbb esetben Izabella ügyeiben is tárgyaltak a divánban. A követek közül név szerint ismerjük az Erdélyen átutazó Jakob Wilamowski lengyel portai követet és Pjotr Lubomirskit, akit 1541 decemberében s a következő két hónapban is a királyné mellett, Lippán találhatunk.

Lassan gyakorlattá vált, hogy Izabella mellett egy „állandó” lengyel követ tartózkodott Gyulafehérváron. Ezenfelül a királyné különféle kérdésekben gyorsfutárokat is menesztett

A Jagelló család portrészorozata. Ifj. Lucas Cranach (1515–1586) műhelye, kb. 1553–1556. (részlet). Felső sor, balról: 1. I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és litván nagyfejedelem. 2. Bona Sforza lengyel királyné. 3. II. Zsigmond Ágost lengyel király. Alsó sor, balról: 1. Habsburg Katalin lengyel királyné. 2. Jagelló Izabella magyar királyné. 3. Jagelló Katalin, III. János svéd király felesége

a szüleihez és lengyel főurakhoz egyaránt. Ez oda vezetett, hogy Izabella sorsának alakulását Zsigmond király és Bona királyné is saját ügyének tekintette, a legkülönbébb diplomáciai szálakat mozgatták meg leányuk érdekében, s ha úgy alakult, olykor rendelkeztek is helyette. 1548-ban a Ferdinánd és Izabella között ismét felújult tárgyalások során Habsburg részről a szülők beleegyezését kérték abba, hogy a királyné lemondjon Erdélyről Ferdinánd javára. A kérést azzal próbálták nyomatékosítani, hogy Erdélyért cserébe észak-itáliai birtokokat ajánlottak fel a lengyel királyi háznak.

1549. január végén indult útnak Krakkóból Erdélybe Andrzej Zebrzydowski krakkói püspök és nagyszámú kísérete. A püspök feladata az volt, hogy Izabella erdélyi helyzetét szemügyre vegye, és ha szükséges, hazavigye a királynét Lengyelországba. Izabella azonban ekkor már nem kívánt lemondani országáról, és távozni sem akart Erdélyből. A küldöttség célja tehát átalakult, Jakub Paczynski lengyel királyi titkár, krakkói kanonok az erdélyi országgyűlésen tárgyalt a rendekkel a királyné hatalmi helyzetének biztosításáról. Miután Zebrzydowski május végén hazaindult, Paczynski atya maradt a királyné mellett a néhány hónapja, 1548–49 fordulóján hazatért Porębski titkár helyett. Paczynskit a királyné azonnal kancellárrá nevezte ki, bár az erdélyi rendek ezt nem helyeselték. Fráter György végül arra kényszerítette Izabellát, hogy 1549-ben akarata ellenére lemondjon ország részéről Ferdinánd javára, és 1551-ben testvére, II. Zsigmond Ágost udvarába távozzon.

IZABELLA ÉS II. JÁNOS VÁLASZTOTT KIRÁLY URALKODÁSA 1556–1571

Izabella és János Zsigmond 1556 őszen politikai tanácsokkal ellátva tért vissza Lengyelországból. Zenészeken, testőrökön, katonákon kívül az udvartartás magas tisztségeit később betöltő lengyel nemesek is számosan érkeztek Erdélybe a királyi családdal. Izabella hamarosan olyan törvénycikket fogadtatott el az országgyűléssel,

amely lehetővé tette a külföldiek tanácsossá és más fontos tisztségekbe történő kinevezését. E törvénycikk jól kivethető célja az volt, hogy Izabella a későbbiekben is tarthasson maga mellett lengyel politikusokat, akik segíthetik uralmának fenntartását és a két ország politikájának összehangolását. Ebbe a politikusi körbe tartozott az 1546-ban a lengyel király portai követeként tevékenykedő Mikołaj Cikowski, aki ezt követően még közel egy évig szolgálta főudvarmesterként úrnőjét. 1556 után azok a lengyel nemesek is a szolgálatban maradtak, akik 1552-től lengyelországi udvartartásának tagjai voltak: Stanisław Ligęza, Jan Maluski, Stanisław Nieżowski, Marcin Ostrzyński, Paweł Secygniowski.

Izabella 1559-ben bekövetkezett halála után II. János választott király vette át az uralmat a Szapolyaiak alá tartozó Erdély és a keleti vármegyék fölött. A hatvanas évtizedben az ifjú János Zsigmond a Jagellók számára is „felértékelődött”, hiszen II. Zsigmond Ágostnak három házasságából sem született gyermeke, így felmerült annak lehetősége, hogy nagybátyja ha-

lála után a Szapolyai herceg veszi át a lengyel trónt.

Az 1560-as években még mindig nagy számban tartózkodtak Erdélyben lengyel nemesek, katonák, tisztségviselők, olyannyira, hogy Giovanandrea Gromo itáliai testőrkapitány az erdélyi udvarról 1565-ben készült leírásában az itt élő nemzetek közé sorolta a lengyeleket is, bár megjegyezte, hogy nincsenek földjeik, hanem inkább az udvarban élnek, s katonai feladatokat látnak el. Számukat ötszáz és kétezer közé tette, vidám, jólelkű, kellemes társasági emberekként írta le őket, akik az evés-ivást igen kedvelték.

Egészsében véve a lengyel királyi nagypapa, majd nagybácsi és széles körű rokonságuk, azaz a Jagelló-kapcsolat nagyban segítette az ifjú Szapolyait és országát abban, hogy ne szigetelődjék el az európai uralkodóházaktól, annak ellenére, hogy az Oszmán Birodalomhoz fűződő „baráti” viszonya közismert volt. ♦

A szerző az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, az ELTE egyetemi docense